

Anglosaksien Pohjola. Ottar, Alfred ja Porthan sen kuvaajina ja tulkitsijoina

Irmeli Valtonen

Suomen ensimmäinen anglisti

Henrik Gabriel Porthanin moniin ansioihin kuuluu myös hänen asemansa Suomen ensimmäisenä englannin kielen ja kirjallisuuden tutkijana eli anglistina. Esitelmäni käsittelee Porthania tässä ominaisuudessa ja nimenomaan hänen tutkimustaan Englannissa kirjoitetusta keskiaikaisesta tekstistä, joka kuvaa Pohjolaa. Porthan editoi ja käänsi ruotsin kielelle tämän muinaisenglanniksi kirjoitetun kuvauksen, ja hänen työtään voidaan pitää Suomen ensimmäisenä tutkimuksena englantilaisen filologian alalta. Käsittelem aluksi alkuperäistekstin ja Porthanin tutkimuksen syntyä ja sen jälkeen Porthanin tulkintoja ja nykykäsityksiä.

Porthanin 70-sivuinen tutkimus *Försök at uplysa Konung Aelfreds geographiska beskrifning öfver den Europeiska Norden* julkaistiin Tukholmassa Kuninkaallisen Kirjallisuus-, Historia- ja Antikviteettiakatemian *Handlingar*-sarjassa vuonna 1800. Porthanin tutkimus on hänen harvoja ruotsinkielisiä töitään ja yksi hänen maineikkaimmista saavutuksistaan yhdessä hänen pääteoksensa *Piispainkronikan* ja Kirjallisuusakatemian jäseneksi astuessaan pitämänsä esitelmän (1788) kanssa.¹

Pohjolan kuvaus sisältyy nk. *Orosius*-tekstiin, joka on peräisin Wessexin kuninkaan Alfred Suuren hallintokaudelta 871–899. Tekstin nimitys tulee espanjalaisesta papista nimeltä Paulus Orosius (synt. n. 380), joka kirjoitti latinankielisen maailmanhistorian 400-luvun alkupuolella. Orosius puolusti kristinuskoa ja välitti sanomaa laajenevasta ja yhtenäisestä kristikunnasta. Teoksen alussa on maantieteellinen kuvaus tunnetusta maailmasta, joka käsittää Pohjois-Afrikan, Aasian ja Euroopan. Pohjolaa Orosius ei kuvaa. Hänen uskonnollinen sanomansa ja selkeä maantieteensä tulivat hyvin suosituiksi varhaiskeskiajalla.

Englannissa Orosiuksen *Historian* kansankieliseen käännökseen lisättiin uutta materiaalia Germanian osuuteen: pohjoisnorjalaisen päällikön Ottarin (*Ohthere*) ja tuntemattoman Wulfstanin matkakertomukset sekä Germanian kansojen luettelo, joka edeltää kertomuksia ja viittaa myös pohjoisiin kansoihin ja alueisiin. Nämä ainutlaatuiset kuvaukset kattavat yhteensä noin kuusi sivua. *Orosius*-teksti on säilynyt kahdessa käsikirjoituksessa, joista vanhempi on peräisin 900-luvun toiselta neljännekseltä ja nuorempi 1000-luvun alkupuolelta.²

¹ VT, s. 10; Koskenniemi & Matinelli 1978, xxi.

² Lontoo, British Library Additional 47967 (n. 925–950) ja Lontoo, British Library Cotton Tiberius B.i (n. 1000–1050).

Ottar, Alfred ja Porthan

Otsikon kolmesta päähenkilöstä meille tutuin on Porthan, mutta koko maailmassa Alfred Suuren maine on laajin.³ Alfredin aikana luotiin poliittisia, hallinnollisia ja kulttuurisia perustuksia, joille Englanti valtiona rakentui 900-luvulta eteenpäin. Hänen ajastaan tiedetään harvinaisen paljon, sillä siltä on säilynyt merkittävä tekstiaineisto sekä kansankielellä että latinaksi mukaan lukien Alfredin elämäkerta.⁴ Alfredille kirjoilla, tiedolla, filosofialla ja kristinuskolla oli suuri merkitys. Tämä asenne ohjasi hänen politiikkaansa ja haluaan sivistää ainakin osaa kansasta, sen eliittiä. Alfred käännätti ja osallistui todennäköisesti itsekin tunnettujen kirjojen kääntämiseen muinaisenglanniksi, ja tähän korpukseen *Orosius*-tekstikin kuuluu.

Porthan ei käytä nimitystä *Orosius*-teksti vaan kirjoittaa ”Alfredin käännöksestä” viitaten kirjallisuuslähteisiinsä, joista tärkein oli Daines Barringtonin laitos ja hänen perustelunsa. Porthan mainitsee ensimmäisessä alaviitteessään, että jos Alfred itse ei kääntänyt *Orosiuksen Historiaa*, niin se tehtiin kuitenkin hänen toimestaan. Porthan oletti, että Alfred oli itse kirjoittanut myös Pohjois-Eurooppaa kuvaavat maantieteelliset lisäykset. Nyt tiedämme tekstivertailujen pohjalta, että näin ei ollut. Kertomusten ja muun tekstin kirjoittajat olivat tuntemattomia henkilöitä, eikä työn tarkka ajankohtakaan ole tiedossa, vaikka sen usein oletetaan valmistuneen 890-luvun alussa.

Alfredin aikana viikingit kolkuttelivat oville ahkeraan ja olivat asettumassa pysyvästi Brittein saarille. Yksi kuninkaan päämääristä oli saada aikaan rauha, mikä johti tapaamisiin ja neuvotteluihin viikinkipäälliköiden kanssa ja minkä takia hän ryhtyi jopa kummiksi viikinkipäällikkö Guthrumille. Hovilla oli myös suhteita sellaisten pohjoisten asukkaiden kanssa, joita ei mielletty viikingeiksi.⁵ Näihin kuuluivat matkakertomusten Ottar ja mahdollisesti myös Wulfstan, vaikka emme tiedäkään missä ja milloin miehet kertoivat matkoistaan. Koska Alfred mainitaan nimeltä Ottarin kertomuksen alussa, yleinen oletus on, että Ottar ja mahdollisesti myös Wulfstan tapasivat kuninkaan. Tämä on voinut tapahtua ehkä Lontoossa. Haastattelu- tai tarinointitilanteessa Ottarin puheita on ehkä kirjattu kaksikin kertaa.⁶ Eräät ilmaisut tekstissä näyttäisivät olevan vastauksia kysymyksiin, ja Wulfstanin matkakuvauksessa näkyy jopa jälkiä puheesta, sillä siinä esiintyy monikkomuoto *us 'me'* sanonnoissa, joissa viitataan maan sijaintiin ’oikealla puolellamme’ ja ’vasemmalla puolellamme’.⁷

Kertomukset poikkeavat sanastoltaan toisistaan ja muusta tekstistä. Eri kirjurit tekivät mahdollisesti muistiinpanot matkaajien antamista tiedoista, ja ne liitettiin joko sellaisinaan tai myöhemmin muunnellen *Orosius*-tekstiin jossain vaiheessa tekstin kääntämisen tai sen myöhemmän historian aikana. Porthan ei pohtinut kertomusten

³ Google-haut 3.11.2008: ”Henrik Gabriel Porthan” n. 4 770, ”Ohtere” n. 15 100 ja ”King Alfred the Great” 461 000 tulosta.

⁴ Alfredin ajasta ks. Reuter 2003.

⁵ Alfredin elämäkerrassa viitataan pakanoihin eli skandinaaveihin hovissa ja skandinaavimunkkiin, ks. Asser 56, 94. Rauhanteosta viikinkipäällikkö Guthrumin kanssa kerrotaan *Anglosaksisessa kronikassa* 878, 890.

⁶ Valtonen 2008, 271–2.

⁷ *Orosius* 16/25 *Burgenda land wæs us on bæcbord*; 16/27 *wæron us þas land... on bæcbord*; 16/29 *Weonodland wæs us... on steorbord*.

alkuperää tai niiden suhdetta muuhun tekstiin, ja näitä asioita onkin tutkittu vasta myöhemmin.

Ottarin ja Wulfstanin matkakertomukset tunnetaan laajasti, ja niistä on kirjoitettu 1500-luvulta lähtien. Niihin viitataan melkein jokaisessa Alfredia tai viikinkiaikaa käsittelevässä teoksessa. Kaikkein kiihkein kiinnostuksen osoitus oli myös tuhoisin: tuntematon lukija vei mennessään kaksi kolmasosaa Ottarin kertomuksesta ja kokonaan Wulfstanin kertomuksen vanhemmasta käsikirjoituksesta 1700-luvulle tultaessa. Tämä ei kuitenkaan ole katastrofi, sillä käsikirjoituksesta oli ehditty tehdä transkriptio ja teksti molemmissa käsikirjoituksissa on hyvin samanlaista.

Orosius-tekstin Pohjolan kuvaus

Germanian kuvaus sisältää Germanian rajojen määrittelyn, germaanisten kansojen luettelon ja kaksi matkakertomusta. Germania rajoittuu Pohjanmereen, Reiniin, Alpeihin, Tonavaan, Kreikkaan ja Doniin. Sen pohjoinen raja on *Cwensæ* 'Cwen-meri'. Kansojen luettelossa mainitaan tältä alueelta noin kymmenen pääheimoa (esimerkiksi etelä- ja pohjoistanskalaiset) ja heidän naapurinsa suhteellisen sijainnin mukaan.

Ottarin kertomus kuvaa Ottarin kolmea merimatkaa, Pohjolan maantiedettä, pohjanmiesten ja finniä elinkeinoja sekä muuta väestöä. Ottarin arktinen matka Kuolan niemimaalle kesti viisitoista päivää, matka Etelä-Norjaan kesti yli kuukauden ja matka sieltä Jyllannin niemimaan kaakkoisrannalle kesti viisi päivää. Matkareitit muodostavat kertomuksen selkärangan ja vievät sitä eteenpäin. Elinkeinojen kuvaus liittyy Ottarin aseman ja varakkuuden esittelyyn. Hän otti maksua finneiltä, omisti satoja poroja, viljeli ja kynti maata hevosilla, piti sikoja, karjaa ja lampaita ja pyydysti valaita ja mursuja. Finnit puolestaan kalastivat, metsästäivät ja keräsivät linnunhöyheniä.

Wulfstanin kertomus alkaa seitsemän vuorokauden pituisen merireitin kuvauksella Etelä-Jyllannista Hedebystä Veikselin suistolle Trusoon. Suistoalueen monimutkaista vesistöä kuvataan melko yksityiskohtaisesti samoin kuin alueella asuvien estien hautajaistapoja. Estit säilyttivät ruumista kylmässä, juhlivat kuukausia ennen kuin hautasivat kuninkaat ja päälliköt polttamalla ja jakoivat lopulta kuolleen omaisuuden hevoskilpailussa. Estit kalastivat ja keräsivät hunajaa ja joivat erilaisia juomia kuten tamman maitoa ja simaa.

Porthanin tutkimus ja sen valmistuminen

Porthan kiinnostui *Orosius*-tekstistä Suomen maantieteen ja suomalaisten muinaisuuden tutkimuksen kautta. Hän kohtasi Ottarin tutkiessaan suomalaisten heimojen ja bjarmien menneisyyttä ja ymmärsi, että teksti tarvitsi Pohjolaa tuntevan oppineen kommentaaria. Porthanin kiinnostus tekstiin oli siis enemmän historiallinen kuin kielellinen. Kansankielinen teksti on kuitenkin voinut kiinnostaa muustakin näkökulmasta. Porthan teki uraauurtavaa työtä suomensukuisten kielten tutkimuksessa, ja hän oli kiinnostunut kääntämisestä.⁸ Tässä on yhtymäkohta Alfredin ajan käännösprojekteihin, vaikka Porthan ei niihin viittaakaan. Väitöskirjassa *Kielen vaikutuksesta kansan henkisiin*

⁸ Porthanin kiinnostuksesta kääntämiseen ks. Riikonen 2000, 59–60 ja suomen kielen kehittämiseen ks. Ikola 2000, 106.

kykyihin (1789) Porthan kuitenkin tekee selväksi näkemyksenä siitä, kuinka sivistys leviää kansan keskuuteen sen omalla kielellä.⁹ Tästä nimenomaan oli kyse Alfredin ajan useissa käännöksissä, vaikka kohderyhmä oli todennäköisesti suppeampi: se käsitti sekä lukutaitoisen että lukutaitoiseksi opettelevan eliitin.

Porthan osasi englantia, mikä oli hänen aikanaan harvinaista Suomessa, ja hän jopa opetti sitä yksityisesti.¹⁰ Emme tiedä miten hän oppi englantia, mutta hänellä oli englanninkielistä kirjallisuutta omassa kirjastossaan.¹¹ Myös Turun Akatemian kirjastoon hankittiin kirjoja Englannista.¹²

Päälähteenään Porthan käytti englantilaisen Daines Barringtonin *Orosius*-tekstin laitosta vuodelta 1773. Siinä englanninkielinen käännös perustui alkuperäistekstin kopion kopioon ja sisälsi monia virheitä.¹³ Porthan ei ollut nähnyt käsikirjoituksia ja oli hyvin pettynyt Barringtonin laitokseen, jonka kaikkia virheitä hän ei havainnut. Hän kirjoittaa silti, että täytyy kiittää siitä, mitä on saatavilla. Porthanin esitystavassa alkuperäisteksti on vasemmalla ja käännös oikealla palstalla ja tekstikriittinen apparaatti on alaviitteissä. Alaviitteitä on 214, joista pisimmät ovat kaksi sivua.

Porthanilla oli käytössään useita ulkomaisia 1600- ja 1700-lukujen lähteitä, joissa oli käännetty ja kommentoitu *Orosius*-tekstin Pohjolan kuvausta.¹⁴ Hän käytti myös sanakirjoja kuten esimerkiksi englantilaisen Edward Lyen muinaisenglanti ja gootti–latina-sanakirjaa (*Dictionarium Saxonico et Gothico–Latinum* 1743). Porthan oli hyvin perillä aiheeseen liittyvästä kirjallisuudesta, ylläpiti suhteita ulkomaisiin kollegoihin ja esitti esimerkiksi Mathias Caloniukselle hankintapyyntöjä, jotka liittyivät liittyen saksalaiseen keskiajan maantiedettä käsittelevään julkaisuun.¹⁵

Yllättäen Porthan osoittautuu toiseksi tässä artikkelissa mainituksi oma-aloitteiseksi lukijaksi, mitä tulee materiaalin mutkattomaan haltuunottoon. Nimittäin se ainoa sanakirja, jonka hän sai nähtäväkseen käydessään Tukholmassa ja Uppsalassa 1795, oli edellä mainittu Lyen sanakirja, jonka Porthan vei Turkuun omin lupinensa – mutta

⁹ *Cogitationes de vi linguae gentis ingenium*. VT, s. 298–309.

¹⁰ Klinge 1989, 67–8. Porthan opetti englantia Georg Magnus Sprengtportenin nuorimmalle pojalle 1780-luvulla sekä Nils Magnus Tolpolle vuonna 1790.

¹¹ Enkvist 1958, 108 viite 1. Porthanin kirjastoon kuuluivat mm. Shakespeare, Milton, Francis Bacon ja Adam Smith sekä englannin kielen oppikirja, joka oli saksankielinen painos kirjasta Kings, John 1762, *The True English Guide*. Porthanin *Orosius*-tutkimuksessa mainitaan myös Somner, *Dictionarium Saxonico–Latino–Anglicanum* 1659 ja Johnson, *English Dictionary* (OS V, s. 52–3, 96 viitteet 27, 36, 1).

¹² Ruutu 1962, 136.

¹³ Barringtonin käännöksestä ks. Waite 2000, 281. Porthan toisti useat Barringtonin virheet (mukaan lukien painovirheitä), mutta havaitsi kuitenkin monia niistä ja muutti myös hieman Barringtonin lausejakoa. Hänellä oli vaikeuksia saada Barringtonin käännös, jonka uusi painos vuodelta 1781 sisälsi *Orosius*-tekstin alun ja matkakertomukset.

¹⁴ Hakluyt (todennäk. 1598), Purchas (ei vuotta), Joh. Spelmann 1678, *Nordiska resor* 1678, Bussaeus 1733, Murray 1765, Barrington & Forster 1773, Langebek 1773, Barrington 1781 ja Forster 1784.

¹⁵ Vrt. Eskelinen 2000, esim. 29–31. Kirjeessä Mathias Caloniukselle vuonna 1794 Porthan kirjoittaa, että *Orosius*-tutkimus oli valmis. Mutta huhtikuussa 1795 hän kuitenkin kirjoitti Caloniukselle, että hän tarvitsi erään saksalaisen keskiajan maantiedettä käsittelevän julkaisun. Porthan oli nähnyt siteerattavan kahta 1700-luvun alun julkaisua ja pyysi Caloniusta pitämään silmät auki ja ostamaan näistä toisen. Ks. Lagus 1886, 178.

tietenkin tieteen nimissä – ja aikomuksenaan palauttaa se huomiota herättämättä myöhemmin jonkun Tukholmaan matkaavan mukana.¹⁶ Ja näin kävikin.

Porthan viimeisteli työn kihdin vaivaamin käsin, ja marraskuussa 1797 käsikirjoitus lähetettiin Tukholmaan. Tutkimus oli kasvanut arvioitua laajemmaksi,¹⁷ minkä voin hyvin ymmärtää, sillä Pohjolan kuvaus sisältää yllättävän paljon monipuolista tietoa. Tämä antoi Porthanille mahdollisuuden hyödyntää omaa laajaa asiantuntemustaan, vankkaa tekstikriittistä pohjaansa ja filologista vaistoaan.¹⁸ Hän käsitteli matkakertomuksia (Ottarin kertomusta nimellä *Periplus Otheri* ”Ottarin ympäripurjehdus”) myös väitöskirjoissa *Pirkkalaisista* ja *Muinaisesta kveenien heimosta* sekä *Piispainkronikassa*, joissa hän esitti etupäässä samoja tulkintoja.¹⁹

Ennen Porthania kukaan pohjoismaalainen ei ollut kääntänyt *Orosius*-tekstiä skandinaaviselle kielelle, ja hänen käänöksensä ilmestyminen noteerattiin innolla Skandinavian tutkijapiireissä. Tanskalainen kirjallisuuden professori Rasmus Nyerup odotti kirjan saapumista ja epäili jo yhden kappaleen kadonneen marraskuisessa hirmumyrskyssä.²⁰ Toinen tanskalainen, filologi Rasmus Rask piti Porthanin työtä oppineisuuden ja tarkkanäköisyyden mestariteoksena ja ihaili suomenkielisen Porthanin kielitaitoa.²¹ Raskin oma käänös ja tutkimus Pohjolan kuvauksesta vuodelta 1815 tuli kuitenkin syrjäyttämään Porthanin kommentaarin kansainvälisessä tutkimuksessa.

Porthanin työn otsikko *Försök at uplysa Konung Aelfreds geographiska beskrifning öfver den Europeiska Norden* kertoo varovaisuudesta ja innovatiivisuudesta mutta myös työn vaikeudesta – tutkimus oli *yritys valaista* alkuperäistekstiä. Valistusaatteita heijastellen Porthan kritisoi aikaisempia ajatuksia ja esittää sarkastisia kysymyksiä mutta tyytyy myös toteamaan, jos jokin asia jää ratkaisematta. Hän viittaa vain kerran omaan tutkimusmetodiinsa, jonka mukaan ”man utan förut fattade meningar genomläser texten samt följer dess naturligaste sammanhang och mening”.²² Porthan pitää Pohjolan kuvausta historiallisena lähteenä. Jos hän ei huomaa kielessä virheitä, hän pyrkii todistamaan tekstin luotettavuuden.

Akateemikko Nils Erik Enkvist julkaisi erinomaisen artikkelin Porthanin käänöksestä viisikymmentä vuotta sitten. Pyöreiden vuosien kunniaksi siteeraan Enkvistiä, joka kirjoittaa, että Porthan ”under sitt svåra arbete... Orubbligt höll ... fast vid principen att han själv skulle ompröva varje tolkning och aldrig återge föregångarens åsikter utan

¹⁶ Enkvist 1958, 110–1.

¹⁷ Enkvist 1958, 111–2.

¹⁸ Vrt. Koskenniemi & Marinelli 1978, xxi–ii.

¹⁹ *Pirkkalaisista*-väitöskirjassa (1786 & 1789) Porthan kirjoittaa Ottarin kertomuksesta, että ”sellaisena kuin se on julkaistu [Langebekin toimesta latinaksi 1773], [se] ei vaikuta täysin luotettavalta”, mutta *Kveenit*-väitöskirjassa (1788) hän kuvaa samaa Langebekin laitosta Ottarin kertomuksesta huolellisesti toimitetuksi. Ks. *VT*, s. 238, 270.

²⁰ Nielsen 1981, 30–3. Vuoden kuluttua 1802 Nyerup sai lopulta kirjan mutta valittaa, että jos se olisi tullut aikaisemmin, hänen oma tutkimuksena (1803) olisi hyötynyt siitä monella tavalla.

²¹ Rask 1815, 4: ”Han har levererat et Mesterstykke af Lærdom og Skarpsindighed, han har selv efter at have en Langebek til Forgjænger givet saa mange Berigtigelser til Forklaring og Oversættelse, og understøttet alt med saa grundlige Beviser, at man ikke noksom kan beundre hans Kuændskaber i et sprog, der er saa forskjelligt fra hans Modersmaal som Angelsaksisk virkelig er fra Finsk.” Raskin mielestä Porthan ei tuntenut tarpeeksi islantilaisia saagoja eikä muinaisenglannin kielioppia.

²² Porthan 1873 [1800], 85 viite 48; vrt. Ikola 2000, 110.

grundlig granskning”.²³ Tähän voi vain yhtyä ja todeta, että suuri osa Porthanin epäilyistä ja uusista tulkinnoista on hyväksytty myöhemmässä tutkimuksessa.

Ilmansuunnat

Maantieteellisessä tekstissä on ymmärrettävästi paljon ilmansuuntien nimityksiä. Germanian heimojen luettelossa niitä on yli viisikymmentä. Esimerkkinä luettelon kaavamaisesta esitystavasta otan esille sen pohjoisimman kansan, joka on svealaiset. Tekstin mukaan svealaisista etelään on meren käsivarsi (so. lahti tai uloke) nimeltä *Osti*, heistä itään ovat sarmaatit, heistä pohjoiseen erämaan yli (tai toisella puolella) on *Cwenland*, heistä luoteeseen ovat skridefinnit ja länteen pohjanmiehet (so. norjalaiset).²⁴

Porthan havaitsi kuinka kirjoittaja käyttää tiettyjä kansoja keskipisteinä, joiden ympärillä ovat kansat ja muutamat alueet lueteltiin ilmansuuntien mukaan. Oivallus perustui kielen ymmärtämiseen ja historialliseen tietouteen heimojen asumaisijoista. Porthan kiinnitti myös ensimmäisenä huomiota monen ilmansuunnan poikkeavuuteen myötäpäivään (40 tai 60°) *oletetusta* todellisesta ilmansuunnasta. Hän selitti poikkeavuuden luonnollisena seurauksena kaavamaisesta esitystavasta ja kirjoittajan käyttämästä 2- tai 4-pisteisestä ilmansuuntajärjestelmästä, jossa ei ole väli-ilmansuuntia. Tämä selitys pätee edelleen selitykseksi moniin näennäisesti poikkeaviin ilmansuuntiin, vaikka muitakin syitä niihin voi olla kuten esimerkiksi varhaiskeskiajan maantieteessä usein käytetty matkareittinäkökulma, jossa sijainnit kuvattiin kaavamaisesti suhteessa reittiin.

Ottarista

Porthan piti viikinkejä, muinaissuomalaisia ja intiaaneja barbaareina.²⁵ Ottaria hän kuitenkin luonnehtii mieheksi, jolla oli hyviä luonteenominaisuuksia ja merkitystä kotimaassaan. Ottaria ei myöhemmässäkään tutkimuksessa nimitetä viikingiksi, vaikka hän olikin kotoisin viikinkien maasta.

Ottarin kertomus alkaa sanoilla ”Ottar sanoi herralleen kuningas Alfredille, että hän asui kaikista pohjanmiehistä pohjoisimpana”.²⁶ Sanan *hlaford* ’herra, isäntä’ käyttö Porthanin mukaan tarkoitti sitä, että Ottar oli jättänyt kotimaansa tai pestautunut väliaikaisesti Alfredin palvelukseen kerätäkseen kunniaa ja omaisuutta. Tekstissä ovat ilmaukset ’he toivat joitakin [mursun]hampaita kuninkaalle’ ja ’silloin kun hän hakeutui kuninkaan luo’, jotka viittaavat siihen, että Ottar ei tullut yksin ja että hän ehkä pyrki tapaamaan kuninkaan.²⁷ Monikko ”he” Porthanin mielestä tarkoitti sitä, että Ottarin koko seurue oli pestautunut Alfredin palvelukseen. Viime aikoina *herra*-sanon käyttö on katsottu kuitenkin konventioksi ja ajan tavan mukaiseksi muodolliseksi ilmaukseksi. Siinä tilanteessa, jossa Ottar tapasi Alfredin, kuningas oli hänen herransa ja suojelijansa.

²³ Enkvist 1958, 118. Enkvist on osoittanut Porthanin vaikeudet ja kriittisen asenteen sekä hänen tutkimuksensa itsenäiset arvot.

²⁴ *Orosius* 13/24–7 (sivu/rivi). Luettelossa pronomini *him* (yks. ja mon. dat.) ’hän, he’ viittaa yleensä keskipisteinä käytettyyn kansaan.

²⁵ Klinge 1989, 47.

²⁶ *Orosius* 13/29–30 *Ohthere sæde his hlaforde, Ælfrede cyninge, þæt he ealra Norðmonna norþmest bude.*

²⁷ *Orosius* 14/32–15/1 *þa teð hie brohton sume þæm cyninge; 15/8–9 ða he þone cyningc sohte.*

Jos Ottar oli kauppamatkalla, häntä suojelivat ja hänen liikkumistaan rajoittivat Alfredin ajan lait.²⁸

Tuohon aikaan kauppamiehet olivat itsenäisiä yrittäjiä.²⁹ Erään teorian mukaan heidän matkojensa tärkein tehtävä oli levittää arvotavaroita lahjanvaihtoverkostoissa.³⁰ Vaikka Ottar kuului maansa tärkeimpiin päällikköihin ja tapasi kuninkaan, hän on myös verkostojen luomisen lisäksi varmaankin kaupannut tavaroitaan käyttäen maksuvälineenä joko vaihtotavaraa tai hopeaa (kolikoita, standardoituja harkkoja tai käätyjä). Mikä tarkoitus Ottarilla olisi voinut olla arvokkaiden mursun torahampaiden antamisen ja kuninkaallisen tapaamisen takana? Liittyikö niihin pitempiaikainen suunnitelma? Pohjoisen kuninkaat ja päälliköt etsivät hyvinkin todennäköisesti kontakteja sekä Englannissa että frankkien maalla erilaisten liittoutumien luomiseksi (esim. sotilasliittoutuma, avioliitto, lahjanvaihto, tai kummius).

Pohjolan moniin luonnonrikkauksiin kuuluivat meren nisäkkäät. Ottarin kertomuksessa mainitaan erilaisia merieläinten pituuksia: pienet valaat olivat 7 kyynärää ja suurimmat 48 ja 50 kyynärää pitkiä. Suurin valas on metrimittaisen arvion mukaan voinut olla jopa 30 m pitkä.³¹ Porthanin mielestä kertomuksessa mainitut pituuserot johtuvat eläinten eri iästä. Tähän täysin järkevään tulkintaan harvoin viitataan myöhemmässä kirjallisuudessa, missä yleensä pohditaan eri valaslajien ja pyyntitapojen todennäköisyyttä Ottarin aikana.

Lisäksi merieläinten pyynnistä kerrotaan, että Ottar *syxa sum ofsloge syxtig twam dagum* 'yhtenä kuudesta tappoi kuusikymmentä kahdessa päivässä'. Porthan tulkitsee idiomien *syxa sum* siten, että Ottar oli seitsemäs mies kuuden muun miehen lisäksi ryhmässä, joka pyydysti kuusikymmentä eläintä, mutta ei ole varma tulkinnastaan. Idiomi voi tarkoittaa joko 'yksi kuudesta', joka on yleisempi tulkinta, tai 'yksi ja kuusi', ts. seitsemän.³² Sanonta aiheuttaa edelleen harmaita hiuksia tutkijoille. Jos kyse oli kuudestakymmenestä valaasta, miten puoli tusinaa miestä pyydysti ne kahdessa päivässä, olivatpa ne minkä kokoisia tahansa? Oliko tällaiselle määrälle tarvetta, ja mitä sillä olisi tehty? Teksti antaa kuitenkin mahdollisuuden tulkita eläimet mursuiksi, jolloin luku 60 ei ole mahdoton. Kyse on voinut olla myös pyyntiseurueista kuudessa veneessä. Tämän tulkintavaihtoehdon yhteydessä on mielenkiintoista huomata, että Vienan meren seudulla Zalavrugan kalliotaiteessa esiintyy useampia kuvauksia, joissa kuusi veneseuruetta pyytää valaita.³³

Ottarin matkat etelään

Ottarin kotia ei tekstissä paikallisteta, mutta sen oletetaan yleensä sijainneen saarella joko Nordlandin läänin pohjoisosassa tai Tromssan läänissä. Ottar matkasi sieltä etelään. Tämä matka kesti vähintään kuukauden, ja yöllä rantauduttiin. Matkan kohde

²⁸ Valtonen 2008, 354–7 ja siinä mainittu kirjallisuus.

²⁹ Lebecq 1999, 235.

³⁰ Radtke 2002, 416.

³¹ Ei ole tiedossa minkä pituista kyynärää tekstissä tarkoitetaan. Anglosaksien kyynärä oli n. 56–61 cm. Ottar on voinut ajatella viikinkilaivojen rakentamisessa todennäköisesti käytettyä mittaa, joka oli 18–21 tuumaa (n. 47–55 cm), ks. Christensen 2000, 90.

³² Tarkemmin Ottarin valaanpyynnistä ja arktisesta matkasta ks. Valtonen 2008, 305–13, 450–6.

³³ Stolyar 2000, 158–9, 168; Lobanova 2007, 26–7.

oli satama nimeltä *Sciringes heal*. Porthan arvostelee aikaisempia ehdotuksia sataman paikasta ”onnettomiksi ja ristiriitaisiksi” ja ehdottaa määränpään sijainniksi nykyisen Bohuslänin rannikkoa, mutta toisaalla taipuu ehdottamaan myös Christiansandsin tai Aggerhusin hiippakuntaa Oslovuonon länsirannalla.³⁴ Porthan ounastelee, että sieltä voisi joskus löytyä satama. Satama onkin löytynyt.

Sciringes heal tarkoittaa viikinkiaikaista satamaa paikassa nimeltä Kaupang, joka oli osa laajempaa varhaiskeskiaikaista asutus- ja hallintoaluetta Oslovuonon länsirannikolla. Kaupang oli pieni kaupunkimainen asutus norjalaisten ja tanskalaisten rajamaalla 800-luvun loppupuolella ja mahdollisesti siitä syystä pakollinen pysähdyspaikka. Se kukoisti viikinkiajan alkupuolella (800–950) ja oli Birkaan ja Hedebyhyn verrattavissa oleva kauppapaikka. Sataman naapurina hieman sisämaahan päin sijaitti saagoissa mainittu asutus- ja hallintokeskus *Skíringssalr*, joka jo tunnettiin Porthanin elinaikana norjalaisissa tutkijapiireissä.³⁵

Ottar matkasi Oslo-vuonon rannalta etelään viiden päivän ajan paikkaan nimeltä *æt Hæpum* ’nummilla’. Merireitin tulkinnessa Porthan tekee hyviä johtopäätöksiä maantieteen tuntemuksensa perusteella. Tekstissä kuvataan reittiä sen molemmilla puolilla sijaitsevien alueiden ja saarten avulla, mutta saaria ei nimetä. Porthanin tekstin lukutapa osoittaa myös kuinka luotettava tekstin maantieteellinen tieto on.³⁶

Æt Hæpum tunnetaan myöhemmistä lähteistä Hedeby-nimisenä (suom. Hetha). Se oli kaupan ja käsityön keskus Schleswigin maakunnan itärannalla Schlei-vuonon perukassa ja Pohjolan merkittävin varhainen kaupunki viikinkiaikana. Hedebytä ei ollut tutkittu Porthanin aikana, mutta sen lähellä sijaitseva Schleswigin kaupunki oli ollut asuttu Hedebyn kukoistuksen jälkeen, ja sitä Porthan muiden tutkijoiden tapaan piti Ottarin matkan määränpäänä.

Cwenas

Ottarin kertomuksen tekee merkittäväksi mm. se seikka, että siinä mainitaan ensimmäistä kertaa pohjoiset kansat nimeltä *Cwenas*, *Beormas* ja *Terfinnas*. Kuvausta *Cwenas*-heimosta Porthan käsitteli myös *Kveenit-* ja *Pirkkalaisista-väitöskirjoissa* sekä *Piispainkronikan* selityksissä. Nimitys *Cwenas* on suomen kielessä säilynyt sanassa *kveenit* ja skandinaavisissa kielissä sanassa *kvener*, joista kerrotaan saagoissa. Käytän tässä sekä *Cwenas* että *kveenit* -nimityksiä, mutta on muistettava, että 800-luvun *Cwenas* eivät ole meidän aikamme Pohjois-Norjan kveenejä, sillä sanan merkitys on muuttunut.

Cwensæ ja *Cwenland* mainitaan Germanian heimojen luettelossa ja *Cwena land* ja *Cwenas* Ottarin kertomuksessa. *Cwena landin* merkitys ei poikkea *Cwenlandin* merki-

³⁴ Hiippakunta kattoi nykyiset Telemarkin, Vest-Agderin ja Aust-Agderin läänit.

³⁵ Kaupangin uusista kaivauksista ja sen aseman uudelleen arvioinnista ks. Skre 2007 ja *Kaupang undersøkelsen, Universitetet i Oslo*, <http://www.kaupang.uio.no/index.html>

³⁶ Porthan tulkitsee nimityksen *Angle* ’Anglia’ kansannimeksi, vaikka kyse on paikannimestä. Paikannimi *Sillende* puolestaan ei tarkoita Sjellannin saarta vaan mahdollisesti *Sinlendi*-nimistä aluetta, joka mainitaan frankkilaisissa lähteissä. Se paikannetaan usein Schleswigin maakuntaan Jyllannin itärannalle. Muitakin väärinkäsityksiä Porthanilla oli, esim. *Vylte* ei tarkoita ’nummet’ vaan on kansannimi (engl. Wilti) ja *Horigti* viittaa kroaatteihin.

tyksestä, sillä molemmat tarkoittavat kveenien maata muinaisenglannissa. Porthan ei tee eroa näiden ilmaisujen välillä. Germania ulottuu pohjoisessa *Cwen*-mereen ja *Cwenland* on svealaisten pohjoispuolella erämaan 'yli' tai erämaan 'toisella puolella', riippuen siitä miten prepositio *ofer* tulkitaan sanonnassa *ofer þa westenne*. Kumpikaan käänne ei ole väärin. Mutta tekikö kirjoittaja tai hänen tietolähteensä eroa sen välillä kattoiko *Cwenland* erämaan vai sijaitsiko se sen pohjoispuolella, kuten useimmiten ajatellaan?

Ottarin mukaan *Cwena land* sijaitsi svealaisten maan pohjoispuolella samansuuntaisesti pohjanmiesten maan pohjoisosan kanssa ylänköalueen toisella puolella.³⁷ Porthan tulkitsi tämän hankalan lauseen hyvin. Siinä *Cwena land* näyttäisi viittaavan Pohjois-Ruotsiin tai johonkin sen osaan. Lisäksi tekstissä kerrotaan kuinka kveenit toisinaan hyökkäsivät (tai tekivät ryöstöretkiä) pohjanmiehiä vastaan tuntureiden yli ja toisinaan pohjanmiehet heitä vastaan. Kaikkialla tuntureilla oli hyvin isoja makeavetisiä järviä. Kveenit kantoivat veneensä järville ja sieltä hyökkäsivät pohjanmiehiä vastaan. Heillä oli pienet ja hyvin kevyet veneet. Tämä on ainoa sisämaan kuvaus kertomuksessa ja sekin Norjan rannikon suunnasta.³⁸

Porthan hyväksyi ruotsalaisen kielentutkija Johan Ihren ajatuksen, että *Cwenland* sijaitsi *Orosius*-tekstin pohjalta Pohjois-Ruotsissa Medelpadista Länsipohjaan. Ihren mukaan kveenit olivat suomensukuisia.³⁹ Porthanille *Cwenland* oli Norlanti lukuun ottamatta Gestriklantia.⁴⁰ Se oli vanhojen tekstien Helsinglanti ja ulottui Oulu-joelle asti. Hänen mielestään oli päivän selvää, että kveenit olivat helsingejä, germaanista kansaa ja helsinglantilaisten esi-isiä, joista kerrotaan saagoissa. Nimi *kvener* oli saamelaisten antama ja norjalaiset olivat sen heiltä lainanneet.⁴¹ Nimi ei ollut siis kveenien oma nimitys heistä itsestään. Porthanin mukaan saamen kielen nimitys *kainolats* 'kainulainen' ei tarkoittanut ainoastaan kveenejä ja suomalaisia, jotka työntyivät Pohjanlahden itä- ja pohjoisrannoille, vaan myös helsingien sukulaisia, ruotsalaisia ja norjalaisia (vrt. Kainuunkylä – Helsingby, Ylitornio). *Kven/kvæn* ja *kainulainen* (*Kainuu*) olivat siis saamelaisten nimityksiä eri väestöille, jotka asuttivat samoja alueita eri aikoina.⁴² Porthanin mukaan muinaiset kveenit olivat paimentolaisia, koska heidän maansa oli

³⁷ *Orosius* 15/32–4. Porthan kääntää sanan *mor* 'bergsrygg, fjäll'. Hän pohtii sanan merkitystä, joka muinaisenglannissa voi toisinaan tarkoittaa mm. suota tai nummea, mutta hänen maantieteen tuntemuksensa vaikuttaa sen tulkintaan. Ks. myös sanan tulkinta *Kveenit*-väitöskirjassa, VT, s. 239–40. Porthan huomauttaa myös, että saamelaisten porot saivat ravintonsa jäkälän tuntureilta ja ylängöiltä, ei suomailta (*kärr*).

³⁸ *Orosius* 15/34–8. Porthan pohtii, kuten on tehty myöhemminkin, mitä reittejä kveenit kantoivat veneitensä tuntureille ja mitkä järvet voisivat olla kyseessä.

³⁹ Ihren oppilas Olof Eneroth julkaisi Ihren ollessa praeseksena v. 1767 väitöskirjan kveeneistä. Ihren kirjoittama työ perustui Langebekin toimittamaan ja latinaksi kääntämään laitokseen. Porthanin mielestä Ihre katsoi kveenien olevan lähempänä suomalaisia kuin lappalaisia (VT, s. 238). 1700-luvulla esitettiin muitakin käsityksiä, joissa suomalaiset kveenit sijoitettiin Vienanmeren läheisyyteen ja Norlantiin (Julku 1986, 15–7). Kieltä ei mielletty tuohon aikaan kansakuntaa muodostavaksi tekijäksi (Klinge 1989, 54).

⁴⁰ VT, s. 240.

⁴¹ *Pirkkalaisista*-työssään Porthan kirjoittaa, että norjalaiset olivat saaneet *kveeni*-nimityksen naapureiltaan ja lappalaisilta (VT, s. 276).

⁴² Porthan uskoi suomalaisten saapuneen varsin myöhään Pohjolaan ja Pohjanlahden perukkaan (VT, s. 140). *Kveeni*-sanana käyttö yleistyi naapurialueilla Karjalassa ja Savossa ja seurauksena olivat paikannimet *Kainuu*, *Kainuunmaa* ja vastaavat kansanimet, jotka levisivät Västerbottenin suomen- ja ruotsinkielisen väestön nimityksiksi.

jokseenkin viljelykseen kelpaamatonta. Lannistettuina ja vähälukuisina he sulautuivat uusiin norjalaisiin ja ruotsalaisiin tulokkaisiin.⁴³

Porthanin oli sitä mieltä, että *Cwen*-meri tarkoitti Jäämerta, ts. maailmaa ympäröivää merta pohjoisessa, ja että kirjoittaja kuningas Alfred mahdollisesti oletti Jäämeren ja Perämeren olleen yhteydessä toisiinsa. *Kveenit*-väitöskirjassa Porthan tosin samaistaa *Cwen*-meren Itämereen. Jäämeri-teoria on looginen tekstikriittiseltä kannalta, sillä tekstin mukaan pohjoisin alue Germaniassa on kveenien maa ja täten pohjoisimman meren tulisi loogisesti liittyä heihin. Emme kuitenkaan tiedä, mistä Germanian heimojen luettelon tiedot kveenien merestä ja maasta oli saatu. Jos ne tulivat tuntemattomasta suullisesta tai kirjallisesta lähteestä, mitä *Cwen*-meri on lähteelle tai lähteessä tarkoittanut? Liikkuiko kveeneistä enemmänkin tietoa esimerkiksi kansojen luetteloissa, joita varhaiskeskiajalta tunnetaan? Jos tieto *Cwen*-merestä tuli puolestaan Ottarilta, *Cwen*-meri ei ole voinut tarkoittaa Pohjois-Atlanttia tai Jäämerta, joista Ottarin kertomuksessa käytetään nimitystä *Westsaë* 'Läntinen meri' tai pelkästään *saë* 'meri'.

Jos kveenit sijoitetaan Pohjois-Ruotsin sisämaahan, *Cwen*-meri on silloin tarkoittanut Pohjanlahtea, mutta emme silti tiedä, keitä *Cwenas* olivat.⁴⁴ Kveeneistä on esitetty varmojakin mielipiteitä, mutta nyt olemme tutkimuksessa tilanteessa, jossa muinaisten ja varsinkaan kadonneiden kansojen identifiointia ei pidetä mielekkäänä. Se koetaan melkein mahdottomana alati muuttuvassa maailmassa, jossa ryhmien ja kansojen identiteetti, johon kuuluivat maantieteellinen sijainti, kieli ja kulttuuri, eivät pysyneet samana sisäisten ja ulkoisten vaikutteiden johdosta. Lisäksi ongelmana saattavat olla lähteiden syntyyn liittyvät ideologiset seikat, joita on vaikea arvioida. Havaittavissa voi olla myös tutkimusväsymystä kveeni-aiheeseen. Teorioita on monia ja yhteisymmärrystä ei ole tullut. *Kveeni*-sanana etymologiakin on epävarma, vaikka monia mielenkiintoisia selityksiä on esitetty.⁴⁵ Yhtään täysin vakuuttavaa kriittistä tutkimusta, joka yhdistäisi teksti- ja sanastotutkimuksen, etymologian, arkeologian ja etnisiteetin käsityksen, ei ole tällä hetkellä käytettävissä.

Orosius-tekstin pohjalta *Cwenas*-heimon määrittely käy parhaiten eliminoimalla, kuten Porthanin teki. *Cwenas* eivät ole svealaisia, pohjanmiehiä eli norjalaisia, finnejä eivätkä bjarmeja. Kertomuksessa määritellään väestöä kielen, sijainnin ja elinkeinojen perusteella. Kveeneistä kerrotaan vain heidän asuinalueensa, joka näyttäisi sijoittuvan Pohjois-Ruotsiin tai johonkin sen osaan, joten he ovat voineet puhua mitä tahansa kieltä. Viikinkiajan kveenejä on pidetty usein suomenkielisinä turkiskauppiaina, mutta he ovat voineet puhua germaanista kieltä, asua kuten saamelaiset tai Västerbottenin rannikon asukkaat, viljellä maata ja pitää yhteyttä Merenkurkun yli. On edelleen epäselvää olivatko *Orosius*-tekstin kveenit samoja ihmisiä, joita myöhemmissä lähteissä kutsutaan kainulaisiksi, vaikka jokin yhteys nimityksillä *kveeni* ja *kainulainen* näyttäisi olevan. Kveenien liikkumisesta muualla kuin Skandinavian pohjoisella ylänköalueella *Orosius*-teksti ei kerro. Sen Pohjolan kuvaus on tosin historiallisesti ja maantieteellisesti hyvin luotettava, joten tiedot kveeneistäkin pitävät todennäköisesti paikkansa.

⁴³ VT, s. 256.

⁴⁴ VT, s. 237: "Pohjois-Suomen vanhassa historiassa mainittujen kansojen joukossa on tuskin ainuttakaan, jonka asuinseuduista, sukulaisuussuhteista ja vaiheista tiedot olisivat hämärämpiä ja epävarmempia kuin muinaiset kveenit."

⁴⁵ Laajempi *Cwenas*-kuvauksen tulkinta ks. Valtonen 2008, 386–402 ja siinä mainittu kirjallisuus.

Ottarin bjarmit

Ottarin merimatka arktista rannikkoa pitkin koilliseen on ehkä eniten kiehtonut jälkipolvia, sillä siinä yhdistyvät pohjoinen eksotiikka, löytöretkeily ja ensimmäinen maininta bjarmeista. Ottarin matkan päämotiivi oli hänen itsensä mukaan mursut. Porthan korjaa aikaisempia käännöksiä matkakuvauksesta ja olettaa Ottarin olleen löytö- ja kaupparetkellä. Tutkimusmatkailu ei ollut Porthanille itsellekään vierasta.

Matka alkoi oletettavasti Ottarin kotoa. Hän purjehti aluksi pohjoiseen kuusi päivää, itään neljä ja lopuksi etelään viisi päivää rannikkoa seuraten. Hän saapui miehistöineen isolle joelle, johon hän kääntyi, koska hän ei uskaltanut matkata joen ohi (tai sen poikki) vihollisuuksien pelossa huomattuaan, että joen toinen puoli oli asuttu. Porthanin mukaan Ottar kääntyi ensin jokeen ja matkasi sitä pitkin kunnes huomasi, että sen toinen ranta oli asuttu, ja vasta sitten kääntyi takaisin joen suuta kohti (”kääntyivät takaisin joessa vihollisuuksien pelossa”). Tekstin oikea tulkinta on kuitenkin, että Ottar kääntyi jokeen, sillä hän ei rohjennut purjehtia sen suun ohi.⁴⁶

Porthanin mukaan Ottar saapui Vienan suulle, nykyisen Arkangelin seudulle, mutta tämä on harvinainen tulkinta nykyään. Meillä ei ole varmaa tietoa siitä, mille joelle Ottar saapui. Tekstin perusteella hän seurasi rannikkoa, joten joki olisi sijainnut Kuolan niemimaalla.⁴⁷

Viittausta vihollisuuksien pelkoon on pohdittu usein. Ilmaisus *for unfriþe* on ainutlaatuinen tähän aikaan muinaisenglannissa, joten *unfriþ* ’ei-rauha, rauhan puuttuminen, vihollisuudet’ ei ole sen ainoa mahdollinen tulkinta. Ilmaisus voi myös tarkoittaa jonkinlaisen muodollisen sopimuksen tai menettelytavan puuttumista kanssakäymisen ehdoista tullessa uusille seuduille. Oli toki syytä olla varovainen lähestyttäessä isoa jokea, joka saattoi toimia asutuksen tai maankäytön rajana. Ottar tuskin oli kaino seinäkukkanen tai viaton pohjanpoika, vaan hallitsi sekä ajalle tyypillisen ryöväilyn että kaupanteon ja sopimusten ja liittojen hieromisen. Kertomuksesta heijastuu varuillaanolo sekä kotiseudulla että matkoilla.

Ottar sanoo, että *hie* ’he’ eivät rohjenneet astua maihin, mutta teksti kuitenkin kertoo pari riviä myöhemmin kuinka hän kuuli *Beormas*-nimisiltä ihmisiltä tarinoita näiden asuinalueista. Ottarin mielestä bjarmit ja finnit puhuivat melkein samaa kieltä.⁴⁸ Tämä tieto on todennäköisesti tulkittava niin, että kielet eivät muistuttaneet Ottarin omaa germaanista kieltä ja olivat siten suomensukuisia kieliä.

Beormas tarkoittaa bjarmeja, joista kerrotaan myös saagoissa (*bjarmar*). Porthanille bjarmit olivat suomensukuista kansaa.⁴⁹ Hän arvelee, että kommentti kielistä on arvaus

⁴⁶ *Orosius* 14/18–9 *Þa cirðon hie up in on ða ea, for þæm hie ne dorston forþ bi þære ea siglan for unfriþe*. ’Sitten he kääntyivät ylös jokeen, sillä he eivät rohjenneet purjehtia eteenpäin joen ohi vihollisuuksien pelossa.’ Vrt. Enkvist 1958, 115.

⁴⁷ Bjarmi-kuvauksesta ja joesta ks. Valtonen 2008, 356–72, 455–6 ja siinä mainittu kirjallisuus.

⁴⁸ *Orosius* 14/29–30 *Þa Finnas, him þuhte, and þa Beormas spræcon neah an geþeode*. ’Hänen mielestään finnit ja bjarmit puhuivat melkein samaa kieltä.’

⁴⁹ *VT*, s. 51. Porthan viittaa bjarmeihin ja heidän Jomalaan kirjoittaessaan muinaisten suomalaisten taikauskosta ja *jumala*-sanankuperästä. Nimityksen etymologia, vrt. Ikola 2000, 113–4.

ja että Ottar tuskin osasi saamen kieltä missään sen muodossa. Porthanin mielestä norjalaiset olivat muita kieliä taitamattomia ja sekoittivat sanoja.⁵⁰ Nykyään saamelaisten ja norjalaisten kanssakäymistä viikinkiajalla tutkineet arkeologit, antropologit ja historioitsijat usein esittävät yhteyden olleen tiivis ja jopa symbioosimainen, jolloin osapuolet olisivat myös osanneet toistensa kieliä. Varhaiskeskiajalla kaksi- tai monikielisyys ei ollut harvinaista ainakaan mantereiden eliittien keskuudessa. Porthan pohti, oliko Ottarilla tulkki, ehkä joku saamelainen tai norjalainen kauppamies, joka oli aikaisemmin maateitse tehnyt matkoja bjarmien maille. Ehdotus Ottaria edeltävistä matkoista maateitse on toistunut myös myöhemmässä tutkimuksessa, missä on lisäksi esitetty Jäämeren meritien jatkuvaa tai uudelleen käyttöönottoa Ottarin aikaan.⁵¹

On mielenkiintoista huomata mitä Kaisa Häkkinen kirjoittaa Porthan-Seuran uuden verkkojulkaisun *Auraican* ensimmäisessä numerossa uuden ajan alun käsityksestä saamen ja suomen kielen keskinäisestä sukulaisuudesta. Silloin ”suomea ja saamea pidettiin yksinkertaisesti ”samana kielenä”, tai sitten saame katsottiin suomen murteeksi”.⁵² Ottarin kertomus ilmaisee samalla tavalla vuosisatoja aikaisemmin finniä ja bjarmien kielten sukulaisuussuhteen mainitsematta mistä kielistä oli kyse, mutta viitaten niiden puhujiin.

Bjarmit kertoivat Ottarille monia tarinoita heidän omasta maastaan ja maista, jotka ympäröivät heitä. Mutta Ottar ei tiennyt mikä tästä oli totta, sillä hän ei itse nähnyt ”sitä”. Ei ole täysin varmaa, mihin pronomini *hit* ’se’ viittaa – bjarmien maahan vai edellisen lauseen sisältöön.⁵³ Oman tulkintani mukaan Ottar tapasi sellaisia bjarmeja, jotka myös olivat metsästys-, kalastus- tai kauppamatkalla Kuolan etelä- tai kaakkoiskulmalla ja asettuneet joen rannalle mahdollisesti metsästyskauden ajaksi. Ottarin matkan oletetaan tapahtuneen alkukesällä. Viittaus tekstissä bjarmien ’hyvin asuttamaan maahan’ voi tarkoittaa pysyvämpiä asumuksia ja erilaista maankäyttöä Ottarin näkökulmasta hänen verratessaan bjarmien elämäntapoja finniä liikkuvaan elämään.⁵⁴ Bjarmit siis kertoivat Ottarille omasta maastaan, joka sijaitsi jossain muualla kuin missä Ottar heidät tapasi. *Orosius*-teksti ei kerro saagojen Bjarmalandista vaan ainoastaan Ottarin tapaamisesta joidenkin bjarmien kanssa.

On edelleen epäselvää, keitä bjarmit tarkkaan ottaen olivat. Kuolan ja muun Luoteis-Venäjän esihistorian tutkimuksen edistyminen tulee antamaan paremman kuvan eri heimojen yhteyksistä ja asuinsijoista. Oliko kyseessä jokin tietty heimo, esimerkiksi vepsäläiset, vai eri heimoihin kuuluvaa metsästystä ja kauppaa harjoittavaa suomensukuista väestöä? Molemmissa tapauksissa bjarmien vaikutusalue oli laaja. Nimityksen *bjarmi* on ehdotettu liittyvän sanaan *permi* ’kiertävä kauppias’.⁵⁵

⁵⁰ *Piispainkronikka, VT*, s. 203.

⁵¹ Esim. Tallgren 1931, 119; Vilkuna 1964, 95–7; Huurre 2000, 255; muu kirjallisuus ks. Valtonen 2008, 369–72.

⁵² Häkkinen 2008, 51.

⁵³ *Orosius* 14/27–9 *Fela spella him sædon þa Beormas ægþer ge of hiera agnum lande ge of þæm landum þe ymb hie utan wæron, ac he nyste hwæt þæs soþes wæs, for þæm he hit self ne geseah.* ’Bjarmit kertoivat monia tarinoita sekä heidän omista maistaan että niistä maista, jotka ympäröivät heitä, mutta hän [Ottar] ei tiennyt mikä tästä oli totta, sillä hän ei itse sitä nähnyt.’

⁵⁴ *Orosius* 14/24 *swiþe wel gebud hira land.*

⁵⁵ Vilkuna 1964, 87–92, 98.

Skrifininit, finnit ja terfinnit

Porthanille antiikin fennit, Ottarin *Finnas* ja saagojen *finnar* olivat lappalaisia ja suomensukuisia mutta eriytyneet yhteisestä sukupuusta jo varhain ja kulkeneet kohti pohjoista.⁵⁶ Ottarin kuvaus tuntui ainoastaan vahvistavan hänen näkemystään. Sen mukaan finnit pitivät leirejä Ottarin kodista pohjoiseen siellä täällä metsästäen talvella ja kalastaen meressä kesällä. Matkalla bjarmien luo erämaa ja *Terfinna land* 'terfinnien maa' sijaitsivat reitin oikealla puolella. Siellä oli myös kalastajia, linnustajia ja metsästäjiä, jotka kaikki olivat finnejä. Terfinnien maa käsitettiin siis myös erämaaksi, vaikka siellä liikkui finnejä.⁵⁷

Finnien elinkeinot tarkentuvat epäsuorasti Ottarin varallisuuden kuvauksessa. Pohjoisnorjalaisten päälliköiden varakkuus perustui osin 'villeihin eläimiin', kuten tekstissä sanotaan.⁵⁸ Tullessaan tapaamaan Alfredia Ottar omisti kuusisataa kesyä myymätöntä eläintä, joita kutsuttiin poroiksi. Sana *hranas* esiintyy tässä ensimmäistä kertaa ja tulee selvästikin muinaisnorjasta. Kuusi poroista oli houkutusporoja (*stælhhranas*). Ne olivat hyvin arvokkaita finnien keskuudessa, sillä he ottivat niiden avulla kiinni villejä poroja. Porthan ymmärtää tämän kohdan ilman vaikeuksia ja viittaa oman aikansa saamelaiden elämään Pohjois-Pohjanmaalla. Hän tunsi esimerkiksi saamen kielen poroa tarkoittavia sanoja.⁵⁹

Tekstin mukaan finnit maksoivat Ottarille ja muille päälliköille veroa. Ei ole selvää minkälaisesta maksusta oli kyse tai kuinka usein se suoritettiin. Joka tapauksessa kukin maksoi asemansa tai syntyperänsä mukaan. Korkeimmassa asemassa olevan tuli maksaa 15 nädännahkaa, 5 porontaljaa ja 1 karhunalja, 10 mittaa höyheniä, karhun- tai saukonnahkatakki ja 2 laivaköyttä mursun- (tai valaan-) ja hylkeennahasta. Köönsien tuli olla 60 kyynäriä pitkiä. Joillekin maksuun kuului myös valaan luuta.⁶⁰

Tämän tekstikohdan sanastoon liittyy joitakin tulkintaongelmia, joista otan esille vain muutaman. Porthanin mukaan korkein asema pohjautui perittyyn omaisuuteen, mutta asema on voinut olla myös syntyperäinen. Keräsikö arvovaltaisina saamelainen maksun muilta saamelaisilta? Maksettiinko se mahdollisesti yhden siidan tai kylän toimesta ja missä ajassa maksu kerättiin? On laskettu, että jos esimerkiksi kymmenen mittaa höyheniä tarkoittaa isoja tynnyreitä, määrä vastaisi n. 9 000 vesilinnun höyheniä.⁶¹ Kuinka kauan tämän määrän kerääminen kesti? Koska teksti tekee selväksi, että päälliköiden varallisuus perustui finnien maksuun, sen on täytynyt olla iso, säännöllinen ja hyvin organisoitu.

⁵⁶ *Piispainkronikka*, VT, s. 161, vrt. Ruutu 1962. *Saamelainen*-nimitys ei ollut vielä käytössä suomen kielessä Porthanin aikana (Häkkinen 2008, 51).

⁵⁷ *Orosius* 14/20–6.

⁵⁸ *Orosius* 15/7–8 *He wæs swyðe spedig man on þæm æhtum þe heora speda on beoð, þæt is on wildrum.* 'Hän oli hyvin varakas mies niiden omaisuuksien suhteen, mistä heidän [pohjoisimpien pohjanmiesten] varallisuus koostui, nimittäin villeistä eläimistä.'

⁵⁹ VT, s. 312; vrt. Häkkinen 2008, 49.

⁶⁰ *Orosius* 15/15–20.

⁶¹ Bratrein 1989, 178. Yhden tynnyrin tilavuudeksi on tässä arvioitu n. 1 440 litraa.

Porthan oletti, että norjalaiset olivat jo varhain pakottaneet finnit maksamaan vuotuista veroa ja pitivät yllä herravaltaa.⁶² Jonkinasteinen norjalaisten ja saamelaisten yhteistyö ja molemminpuolinen hyöty on nykytutkimuksen mukaan todennäköisempi tilanne. Muussa tapauksessa finnit olisivat voineet helposti kadota erämaahan, eikä heitä olisi voitu vaivattomasti löytää ja pakottaa veroihin pohjoisen maastossa.

Keitä finnit ja finnit tarkoittivat eri lähteissä antiikista lähtien, tulkitaan edelleen monin tavoin, yleensä kuitenkin suomalaisiksi tai saamelaisiksi. Viime vuosikymmenien kansainvälinen keskustelu etnisiteetistä on vaikuttanut siihen, että saamelaisten etnisiteetin synty on vaikea ajoittaa. Voimmeko puhua edes saamelaisten esi-isistä Tacituksen tai Ottarin aikoihin? Nimitykset *fenni* ja *finni* ovat voineet tarkoittaa eri asioita eri kirjoittajille ja heidän tietolähteilleen. Mielestäni Ottarin kertomuksessa kuitenkin kyse on saamelaisista, tai jos heidän etnisiteettiään ei pidä mahdollisena vielä 800-luvulla, niin siinä tapauksessa voi puhua finneistä tai saamelaisten esi-isistä.

Nimitys *Terfinnas* tarkoittaa terfinnejä, jotka olivat Turjan saamelaisia. Ottarin kertomus on ainoa keskiaikainen lähde, missä nimitys esiintyy. Turjan saami on mahdollisesti eriytynyt omaksi murteekseen tai kielekseen jo näihin aikoihin.

Nimitys *Scridefinnas* esiintyy Germanian heimojen luettelossa. Tämä nimitys tunnetaan jo aikaisemmista teksteistä Manner-Euroopasta ja on todennäköisesti otettu Germanian luetteloon kirjallisesta lähteestä. Skridefinnit löytyvät anglosaksisessa materiaalissa myös *Widsith*-runosta ja ns. anglosaksisesta maailmankartasta 1000-luvulta. Molemmissa nimitys esiintyy arkkityyppisenä käsitteenä viitaten maailman pohjoisimpaan heimoon ja sen etninen merkitys jää epäselväksi. Nimitys *Finnas* puolestaan esiintyy ainoastaan runoissa *Widsith* ja *Beowulf*, mutta näiden viittausten konteksti ei mahdollista yksiselitteistä paikantamista tai identifiointia.⁶³

Wulfstanin kertomus

Lopuksi muutama sana Wulfstanin kertomuksesta, joka on osa *Orosius*-tekstin uutta maailmankuvaa. Kertomuksen teemoina ovat polttohautaus, nopeat hevoset, juomat ja eliitin omaisuudenjako, ja ne voidaan kytkeä anglosaksiseen kulttuuriin ja kiinnostuksiin Alfredin aikana. Wulfstanista ei tiedetä mitään, mutta on todennäköistä, että hän kuului yläluokkaan kuten Ottar joko varallisuuden, aseman tai syntymän perusteella.

Kertomus keskittyy Puolan pohjoisosaan ja Etelä-Skandinaviaan. Wulfstan purjehti seitsemän päivän ajan yötä päivää Hedebystä Trusoon Veikselinlahdella. Reitin varrella oli vasemmalla puolella ensin Tanskaan kuuluvia saaria sekä Skoone, sen jälkeen Bornholm ja seuraavaksi svealaisille kuuluvia alueita, jotka olivat Blekinge, Möre, Öölanti ja Gotlanti. Veikselin suisto muodostui eri vesistöistä ja matkan päämäärä Truso sijaitsi järven rannalla. Truso on melko luotettavasti paikannettu Janów Pomorski -nimiseksi viikinkiaikaiseksi kauppapaikaksi Elblągin kaupungin lähellä vasta viime aikoina.⁶⁴

⁶² Porthan viittaa aikaisempaan tutkimukseen (Schöning) saagojen lappalaisverotuksen kuvauksista.

⁶³ Nimityksistä *Finnas*, *Terfinnas* ja *Scridefinnas* ks. Valtonen 2008, 75, 246–8, 361, 373–86.

⁶⁴ Jagodziński & Kasprzycka 1991.

Estland 'estien maa' oli hyvin asuttu ja joka kaupungissa oli kuningas. Korkea-arvoiset miehet joivat tamman maitoa, joka oli todennäköisesti kumissin tapaista hapanta juomaa. Köyhät ja orjat joivat simaa. Estien hautajaistapoihin kuului ruumiin säilyttäminen sisällä useita kuukausia. Heidän keskuudessaan oli kansanryhmä, joka osasi pitää yllä kylmyyttä niin, että vainaja ei mädäntynyt. Hautajaispäivänä jäljelle jäänyt omaisuus jaettiin viiteen tai kuuteen osaan mailin pituudelle tien varteen. Ne miehet, joilla oli nopeimmat hevoset, ratsastivat kilpaa ja se ratsastaja, joka ehti ensimmäisenä arvokkaimmalle ja kauimpana sijaitsevalle kasalle, sai pitää sen. Kilpailun jälkeen vainaja poltettiin aseineen ja vaatteineen. Kertomus loppuu hieman merkilliseen huomioon kahdesta astiasta, joissa on erilaista nestettä. Yhdessä astiassa on vettä ja toisessa olutta. Estit tekivät niin, että toinen astioista jäätty pinnalta, oli pa kesä tai talvi. Toisaalla kertomuksessa kuitenkin sanotaan, etteivät estit valmistaneet olutta.⁶⁵ Tämä ristiriita on selvittämättä, mutta se voi johtua puutteellisista tiedoista tai sekaannuksesta erilaisten olutjuomien raaka-aineiden tai nimitysten suhteen.

Ruumiinsäilytys ja nesteen jäätyminen viittaavat kylmä- tai jääkellareihin. Estien keskuudessa tietty kansaosa oli mahdollisesti erikoistunut kylmänsäilytykseen ja ruumiin valmistamiseen hautajaisia varten. Kylmänsäilytys ei ollut vierasta Englannissa, mutta jokin estien kylmyyden käyttötavassa kiehtoi anglosaksista yleisöä.

Porthanin tulkinta Veikselin suiston kuvauksesta kärsii hänen käyttämänsä tekstin virheistä ja väärästä lauseenjaosta, mutta Porthan on hyvin perillä suistoalueen monimutkaisuudesta ja muutoksista vuosisatojen aikana. Hevosien merkitys rituaaleissa tällä alueella on hyvin tunnettu, mutta Porthan ei ota näitä asioita esille. Estit olivat hänelle *österlänningar*, koska estien nimi näytti liittyvän itäiseen ilmansuuntaan. He olivat muinaisia preussilaisia, eivätkä siis eestiläisten esi-isiä kuten nimestä voisi helposti päätellä. Porthan piti *Estlandia* Itämaana, tarkoittaen omien sanojensa mukaan "Preussin, Kuurinmaan jne. rannikkoa".⁶⁶ Porthan myös huomauttaa, että vahvojen humalaa aiheuttavien juomien juominen aiheuttaa tavallisesti epäsopua kansan keskuudessa, mihin Wulfstanin kertomuksessa viitataan.⁶⁷

Tärkein Porthanin oivalluksista oli kuitenkin se, että hän ymmärsi oikein hevoskilpailun kuvauksen, vaikka hän hieman epäileekin tulkintaansa. Kuolleen jäljelle jäänyt omaisuus jaettiin osiin, jotka sijoitettiin yhden mailin pituudelle, eikä mailin päähän toisistaan, niin kuin teksti oli aikaisemmin muiden toimesta tulkittu.

Pohjola anglosaksien maailmankuvassa

Kuten esitelmän alussa mainitsin, Orosiuksen maailmanhistorian ideologinen sanoma liittyi kristinuskon leviämiseen. Maantieteellä oli tässä oma merkityksensä. Jälkipolville jäänyt kuva kuningas Alfredista antaa ymmärtää, että hän oli harras kristitty, innokas kuulumaan kristikuntaan ja pysymään Rooman kirkon suosiossa. Uudenlainen Pohjolan kuvaus *Orosius*-tekstissä voi olla pelkkien yhteensattumien summa, mutta sen välittämä kuva eliittien tavoista ja etupäässä rauhanomaisesta, vauraasta ja hyvin tunnetusta

⁶⁵ *Orosius* 17/1–18/2.

⁶⁶ *Piispainkronikka, VT*, s. 162, 164, 189. Porthanin mielestä nimitys *itämaalaiset* oli germaanien antama.

⁶⁷ Veikselinlahden topografiasta, juomista, hevoskilpailusta, ruumiinsäilytyksestä ja estien hautajaisrituaaleista tarkemmin ks. Valtonen 2008, 402–47.

pohjoisesta kertoo asenteiden ja intellektuaalisen maailmankuvan muutoksesta aikana, jolloin viikingit uhkasivat anglosaksien yhteiskuntaa. Maailman pohjoinen ääri määriteltiin tässä kirjallisessa kontekstissa kansankielellä uudella tavalla, mikä puolestaan määritteli uudestaan Britannian aseman maailmassa ja lähensi sitä eteläiseen ja kristilliseen kulttuuripiiriin.⁶⁸

Yhteenveto

Yhteenvetona Porthanin tutkimuksesta voidaan sanoa, että se on edelleenkin niitä harvoja julkaisuja, joissa käsitellään *Orosius*-tekstin koko uutta Germanian kuvausta. Myöhemmässä tutkimuksessa Porthanin työhön viitataan kuitenkin harvoin. Porthan kuuluu silti niiden muutaman varhaisen oppineen joukkoon, jotka loivat pohjan *Orosius*-tekstin tulkinnalle pohjoisesta näkökulmasta. Porthanin, Rasmus Raskin ja esimerkiksi Fridtjof Nansenin kommentaarit ovat edelleen arvokkaita julkaisuja, joista *Orosius*-tekstin Pohjolan kuvauksen tulkinnasta kiinnostuneet voisivat aloittaa. Ennen kaikkea Porthanin kriittisen otteen antamaa oppia ei tule unohtaa tulkintoja tehdessä.

Lähteet ja kirjallisuus

- Anglosaksinen kronikka*. Keynes, Simon & David Dumville (toim.) 1983–, *The Anglo-Saxon Chronicle. A Collaborative Edition*. Vol. 1–. Cambridge: D. S. Brewer.
- Asser, *De rebus gestis Ælfredi Regis*. Stevenson, William Henry (toim.) 1904, *Asser's Life of King Alfred together with the Annals of Saint Neots Erroneously Ascribed to Asser*. Oxford: Clarendon Press.
- Bratrein, Håvard Dahl 1989, *Karlsøy og Helgøy bygdebok. Vol. 1. Fra steinalder til år 1700*. Karlsøy: Karlsøy kommun.
- Christensen, Arne Emil 2000, Ships and Navigation. Teoksessa William W. Fitzhugh & Elisabeth I. Ward (toim.), *Vikings. The North Atlantic Saga*. Washington & London: The Smithsonian Institution Press. 86–97.
- Enkvist, Nils Erik 1958, Ohtheriana VII: Porthans Försök at uplysa Konung Ælfreds geographiska beskrifning öfver den europeiska Norden. *Årsskrift utgiven av AboAkademi* 38–41: 103–22.
- Eskelinen, Heikki S. 2000, Porthan kirjastonhoitajana. Teoksessa Manninen (toim.): 25–37.
- Heininen, Simo 2000, Porthanin Piispainkronikka. Teoksessa Manninen (toim.): 123–47.
- Huurre, Matti 2000, *9000 vuotta Suomen esihistoriaa*. 6. painos. Helsinki: Otava.
- Häkkinen, Kaisa 2008, Henrik Gabriel Porthan ja saamen kieli. *Auraica* 1: 47–57.
- Ihre, Johannes 1767, *Dissertatio gradualis de Quenlandia antiqua* (resp. Olaus Eneroth). Upsaliæ.
- Ikola, Osmo 2000, Porthan suomalaisen kielentutkimuksen tiennäyttäjänä. Teoksessa Manninen (toim.): 101–21.
- Jagodziński, Marek & Maria Kasprzycka 1991, The Early Medieval Craft and Commercial Centre at Janów Pomorski near Elbląg on the South Baltic Coast. *Antiquity* 65: 696–715.
- Julku, Kyösti 1986, *Kvenland – Kainuunmaa*. Studia Historica Septentrionalia 11. Oulu: Pohjoinen.

⁶⁸ Tarkemmin *Orosius*-tekstin Pohjolan kuvauksesta Alfredin ajalla ks. Valtonen 2008, 506–64.

- Klinge, Matti 1989, *Mikä mies Porthan oli?* Tietolipas 116. Helsinki: SKS.
- Koskenniemi, Heikki & Eero Matinelli (toim.) 1978, Johdanto. *Henrici Gabrielis Porthan Opera omnia* VI. Turku. ix–xxxiv.
- Lagus, Wilh. (toim.) 1886, *Henrik Gabriel Porthans bref till Mathias Calonius (Åren 1791–1796)*. Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland 1. Helsingfors.
- Lebecq, Stéphane 1999, Long Distance Merchants and the Forms of Their Ventures at the Time of the Dorestad Heyday. Teoksessa H. Sarffatij, W. J. H. Verwers & P. J. Woltering (toim.), *In Discussion with the Past. Archaeological Studies Presented to W. A. van Es*. Amersfoort: SPA. 233–8.
- Lobanova, N. 2007, Surprises of Old Zalavruga – 2005. *Aurinkopeura* 3: 19–32. Helsinki.
- Manninen, Juha (toim.) 2000, *Porthanin monet kasvot. Kirjoituksia humanistisen tieteen monitaiturista*. Historiallinen Arkisto 114. Helsinki: SKS.
- Nansen, Fridtjof 1911, *Nård i Tåkeheimen. Utforskningen av jordens nordlige strøk i tidlige tider*. Kristiania: Jacob Dybwads forlag.
- Nielsen, Torben (toim.) 1981, *Henrik Gabriel Porthan. Peter Frederik Suhm. Rasmus Nyerup. Breve 1787–1802*. København: Det danske Sprog- og Litteraturselskab.
- OO = *Henrici Gabrielis Porthan Opera omnia* 1939–2007. Edidit Porthan-seura. I–XIII. Turku.
- Orosius. Bately, Janet (toim.) 1980, *The Old English Orosius*. Early English Text Society Supplementary Series 6. Oxford: Oxford University Press.
- OS = *Henrici Gabrielis Porthan Opera selecta* 1859–73. H. G. Porthans skrifter i urval. I–V. Helsingfors: Finska litteratursällskapet.
- Porthan, H. G. 1800, Försök at uplysa Konung Aelfreds geographiska beskrifning öfver den Europeiska Norden. *Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Academiens Handlingar* 6: 37–106. Stockholm. Teksti myös OS V (1873): 43–99.
- Porthan, Henr. Gabr. 1859 & 1862 [1784–1800], *M. Pauli Juusten Chronicum Episcoporum Finlandensium...* OS I–II. Teksti myös OO VI–VIII (1978, 1981 & 1983). Suom. valikoiden VT: 144–227.
- Porthan, Henr. Gabr. & Franciscus Michael Franzèn 1993 [1786 & 1789], *De Bircarlis I–II*. OO IX: 357–418. Suom. VT: 248–79.
- Porthan, Henr. Gabr. & Henricis Vegelius 1993 [1788], *De Antiqua gente Qvenorum*. OO IX: 419–37. Suom. VT: 237–47.
- Radtke, Christian 2002, Schleswig im vorlübischen Geld- und Warenverkehr zwischen westlichem Kontinent und Ostseeraum. Teoksessa Klaus Brandt, Michael Müller-Wille & Christian Radtke (toim.), *Haithabu und die frühe Stadtentwicklung im nördlichen Europe*. Schriften des Archäologischen Landesmuseums 8. Neumünster: Wachholtz. 379–429.
- Rask, Rasmus K. 1815, Ottars og Ulfstens korte Rejseberetninger med dansk Oversættelse, kritiske Anmærkninger og andre Oplysninger. *Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter* 11: 1–132. Kjöbenhavn.
- Reuter, Timothy (toim.) 2003, *Alfred the Great. Papers Originally Delivered at a Conference at the Wessex Medieval Centre, University of Southampton, Sept. 1999 and in London in Oct. 1999*. Studies in Early Medieval Britain. Aldershot: Ashgate.
- Riikonen, H. K. 2000, Porthan klassillisen filologian, poetiikan ja estetiikan tutkijana. Teoksessa Manninen (toim.): 39–60.
- Ruutu, Martti 1962, Henrik Gabriel Porthan. Teoksessa Edwin Linkomies (toim.), *Oma maa* 11. Porvoo. 133–48.

- Skre, Dagfinn (toim.) 2007a, *Kaupang i Skiringssal. Kaupang Excavation Project Publication Series, Vol. 1*. Norske Oldfunn XXII. Aarhus: Aarhus University Press.
- Stolyar, A. D. 2000, *Spiritual Treasures of Ancient Karelia*. Teoksessa Antero Kare (toim.), *Myanndash. Rock Art in the Ancient Arctic*. Rovaniemi: Arctic Centre Foundation. 136–73.
- Tallgren, A. M. 1931, Biarmia. *Eurasia Septentrionalis Antiqua* 6: 100–20.
- Valtonen, Irmeli 2008, *The North in the Old English Orosius. A Geographical Narrative in Context*. Mémoires de la Société Néophilologique LXXIII. Helsinki.
- Vilkuna, Kustaa 1964, *Kihlakunta ja häävuode. Tutkielmia suomalaisen yhteiskunnan järjestymisen vaiheilta*. Helsinki: Otava.
- VT = Kajanto, Iiro (käännös, esipuhe ja johdanto) 1982, *Porthan, Henrik Gabriel. Valitut teokset*. SKS:n toimituksia 373. Helsinki.
- Waite, Gregory 2000, *Old English Prose Translations of King Alfred's Reign. Annotated Bibliographies of Old and Middle English Literature* 6. Cambridge: D. S. Brewer.

Irmeli Valtonen

Fil.tri. Helsingin yliopisto
ivaltone (apud) mappi.helsinki.fi